

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Чекотило Вадим Іванович

УДК 343.148 (477)

**ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА ДО КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика,
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

- Науковий керівник:** кандидат юридичних наук, доцент
Бондаренко Олексій Олексійович,
Харківський національний
університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального
процесу факультету підготовки
фахівців для підрозділів слідства.
- Офіційні опоненти:** доктор юридичних наук, доцент
Даньшин Максим Валерійович,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна,
заступник декана з наукової роботи
юридичного факультету;
- кандидат юридичних наук
Цуцкірідзе Максим Сергійович,
Головне слідче управління МВС України,
заступник начальника.

Захист відбудеться 28 жовтня 2015 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.01 у Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. 50-річчя СРСР, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. 50-річчя СРСР, 27.

Автореферат розісланий 25 вересня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Могілевський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реформування кримінального процесуального законодавства України, основною метою якого є розроблення процедури кримінального провадження з урахуванням пріоритетності прав та свобод людини, забезпечення реалізації принципів змагальності та рівності його сторін, є суттєвим кроком на шляху наближення основ вітчизняного кримінального судочинства до європейських стандартів.

З моменту набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК України) пройшло майже три роки. Цього терміну достатньо для того, щоб визначити ступінь ефективності його положень, які, зокрема, регламентують інститут використання спеціальних знань, застосування яких сприяє підвищенню ефективності виконання завдань кримінального провадження.

Розвиток науково-технічного прогресу, ускладнення способів здійснення злочинної діяльності вимагають адекватної протидії з боку правоохоронних органів, що зумовлює потребу удосконалення як законодавчої бази, котра регламентує процесуальний порядок використання спеціальних знань, так і системи науково-технічних засобів, які використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень.

Результати узагальнення слідчої та судової практики свідчать про те, що найбільш поширеною формою застосування спеціальних знань під час кримінального провадження є залучення експерта. Із набуттям чинності КПК України 2012 року процесуальний порядок призначення судової експертизи суттєво змінився. Так, право залучати експерта до кримінального процесу надано сторонам обвинувачення та захисту. У передбачених КПК України випадках судово експертиза проводиться також за дорученням слідчого судді і суду.

Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні у формі залучення судового експерта було предметом дослідження значної кількості вчених: К. К. Абакірова, Б. А. Алімджанова, В. Д. Арсеньєва, О. М. Бандурки, Р. С. Белкіна, О. О. Бондаренка, В. М. Вальдмана, А. Ф. Волобуєва, В. І. Гасенка, Г. І. Грамовича, М. М. Гродзинського, Ю. М. Грошевого, С. М. Гусарова, М. В. Даньшина, А. В. Дулова, В. П. Захарова, Ю. Г. Корухова, В. О. Малярової, В. М. Махова, В. В. Назарова, Ю. К. Орлова, І. А. Петрової, І. Л. Петрухіна, В. Д. Пчолкіна, Р. Д. Рахунова, Е. Р. Россинської, М. В. Салтевського, М. О. Селіванова, О. В. Селіної,

З. М. Соколовського, І. М. Сорокотягіна, Р. Л. Степанюка, М. С. Цуцкірідзе, В. В. Шендрика, В. Ю. Шепітька, О. Р. Шляхова, М. Г. Щербаковського, О. О. Юхна та інших учених. Незважаючи на це, необхідно зазначити, що у зв'язку з реформуванням кримінального процесуального законодавства України потребують ґрунтовного дослідження поняття спеціальних знань, процесуального статусу судового експерта, процесуального порядку його залучення до кримінального провадження та низка інших питань, пов'язаних із проведенням судової експертизи та використанням її результатів у процесі доказування. Сукупність наведених обставин обумовила вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24.09.2010 р. № 14–10; Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (п. 7.19 додатку 7), затверджених наказом МВС України від 16.03.2015 р. № 275; Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2015–2019 років (п. 7.24.), схвалених протоколом Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ від 24.04.2015 р. № 24; науково-дослідної теми Харківського національного університету внутрішніх справ «Наукове супроводження реформування системи кримінальної юстиції в Україні» (реєстраційний номер 0113U008190).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб з урахуванням положень чинного кримінального процесуального законодавства України та існуючих теоретичних концепцій, використанням спеціальних знань охарактеризувати процесуальний порядок залучення експерта до кримінального провадження, а також сформулювати відповідні науково-практичні рекомендації щодо удосконалення чинного законодавства.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені наступні *задачі*:

- розкрити сутність поняття «спеціальні знання у кримінальному процесі», визначити їх особливості;
- охарактеризувати форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні;
- встановити сутність та запропонувати класифікацію судових експертиз у кримінальному провадженні;

- розкрити та охарактеризувати структурні елементи кримінального процесуального статусу судового експерта;
- окреслити підстави для призначення судової експертизи;
- визначити правову природу отримання зразків для експертизи;
- встановити роль висновку експерта для прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні;
- розробити науково-практичні рекомендації щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства в частині залучення експерта до кримінального провадження.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються під час залучення експерта до кримінального провадження.

Предметом дослідження є процесуальний порядок залучення експерта до кримінального провадження.

Методи дослідження. Під час проведення дослідження використовувалися загальний діалектичний метод наукового пізнання дійсності та низка спеціальних наукових методів.

Формально-логічний метод застосовувався під час формулювання поняття «спеціальні знання» та класифікації судових експертиз у кримінальному процесі (підрозділи 1.1, 1.3). Системно-структурний метод було використано при дослідженні сутності спеціальних знань у кримінальному провадженні; з'ясуванні складових елементів кримінального процесуального статусу експерта, місця висновку експерта у процесі доказування та значення результатів судової експертизи для прийняття процесуальних рішень (підрозділи 1.1, 1.4, 3.1, 3.3). Історико-правовий метод застосовувався під час дослідження етапів розвитку інституту судової експертизи у кримінальному процесі (підрозділ 1.3). Метод юридичного аналізу використовувався для вивчення відповідних положень кримінального, кримінального процесуального законодавства та відомчих нормативних актів України (підрозділи 1.2, 2.1–2.3, 3.2). Метод прогнозування застосовувався під час розроблення пропозицій щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства та практики його застосування. За допомогою соціологічного методу було отримано емпіричні дані (опитування за розробленими анкетами слідчих органів внутрішніх справ, прокуратури України та суддів).

Науково-теоретичною основою дисертаційного дослідження є наукові роботи з філософії, історії та теорії держави і права, криміналістики, кримінального процесуального права тощо.

Нормативно-правову базу роботи становлять: Конституція і закони України, Кримінально-процесуальний кодекс України 1960

року, Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року, постанови Пленуму Верховного Суду України, відомчі нормативні акти Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції України.

Інформаційну та емпіричну базу дослідження становлять результати анкетування 153 слідчих органів внутрішніх справ, прокуратури України та 67 суддів Харківської, Полтавської і Сумської областей.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в Україні вперше після прийняття чинного КПК проведено комплексне дослідження теоретичних і практичних проблем залучення експерта до кримінального провадження. У роботі сформульовано та обґрунтовано низку концептуальних положень і висновків, що мають значення для теорії кримінального процесу і практики застосування кримінального процесуального законодавства України. Основні з них такі:

вперше:

- визначено процесуальний порядок залучення експерта до кримінального провадження за зверненням сторони кримінального процесу та дорученням слідчого судді, суду;

- доведено твердження, згідно з яким процесуальним джерелом доказів є процесуальна форма, за допомогою якої відомості, визнані доказами, залучаються до сфери процесуального доказування, а також фізичний носій цієї інформації (відомостей);

удосконалено:

- поняття спеціальних знань у кримінальному процесі, під якими пропонується розуміти знання у різних галузях, набуті внаслідок спеціальної підготовки або досвіду, що використовуються для отримання доказової інформації;

- класифікацію судових експертиз: залежно від обсягу дослідження; за послідовністю проведення; за кількістю експертів, які призначені для проведення дослідження; за характером спеціальних знань, що використовуються; залежно від ступеня індивідуалізації об'єктів, що досліджуються; за місцем проведення;

- порядок залучення експерта до кримінального провадження. Зокрема, пропонується зрівняти в правах сторону захисту та потерпілого на залучення експерта до кримінального процесу. У КПК України повинні регламентуватися права підозрюваного (обвинуваченого), його захисника, законного представника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та їх представників, пов'язані із призначенням та проведенням судової експертизи;

дістали подальшого розвитку:

- позиція щодо неприпустимості віднесення правових знань до розряду спеціальних. Так, до спеціальних знань у кримінальному процесі пропонується відносити лише знання неправового характеру. Усі без винятку знання в галузі права повинні розглядатися як професійні знання для суб'єктів кримінального процесу, які здійснюють провадження. У разі необхідності вирішення питання у галузі права, яке не вивчалось слідчим, прокурором, суддею в ході їхньої професійної підготовки, корисною буде консультація обізнаної особи;

- розуміння терміна «спеціаліст», тлумачення якого слід поширювати і на осіб, щодо яких у законі міститься вказівка на їх професійні ознаки та чиї спеціальні знання можуть використовуватися під час кримінального провадження (перекладач; педагог, психолог, лікар під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи; психолог, педагог під час пред'явлення особи, трупа для впізнання; судово-медичний експерт або лікар під час огляду трупа; судово-медичний експерт під час огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією; судово-медичний експерт або лікар, які залучаються до участі у проведенні освідування особи);

- поділ суб'єктів кримінального процесу на групи за критерієм можливих функцій у процесі доказування: 1) зобов'язані здійснювати кримінальне процесуальне доказування (слідчий, прокурор); 2) наділені правом самостійного збору доказів для реалізації функції обвинувачення та захисту (потерпілий; підозрюваний; обвинувачений; засуджений; виправданий; особи, щодо яких вирішується питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; захисник); 3) що сприяють збиранню доказів (свідок, спеціаліст, експерт, понятий); 4) наділені правом оцінки доказів з метою вирішення кримінального провадження (суд);

- пропозиції щодо внесення змін та доповнень до КПК України стосовно удосконалення процесуального порядку залучення експерта до кримінального провадження.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції, наведені в дисертаційному дослідженні, мають значення для вирішення в ході кримінального провадження проблемних питань, пов'язаних із призначенням судових експертиз, та можуть бути використані у:

- науково-дослідній сфері – як підґрунтя для проведення подальших досліджень у сфері залучення експерта до кримінального провадження;

– законотворчій діяльності – під час внесення змін і доповнень до чинного КПК України;

– правозастосовній діяльності – в ході розроблення відомчих нормативно-правових актів, підготовки методичних рекомендацій щодо залучення експерта до кримінального провадження, у практичній діяльності слідчих, прокурорів, слідчих суддів, суддів (акт впровадження у практичну діяльність СУ ГУМВС України в Харківській області від 12 січня 2015 р.);

– навчальному процесі – з метою підготовки навчально-методичних матеріалів для проведення занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес» та «Досудове слідство в ОВС» (акт впровадження у навчальний процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 10 лютого 2015 р.).

Апробація результатів дослідження. Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки було оприлюднено на міжнародних та національних науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах: «Актуальні проблеми правового забезпечення економічної безпеки» (Київ, 2013), «Актуальні проблеми адміністративного та кримінального права і процесу» (Донецьк, 2014), «Від громадянського суспільства – до правової держави» (Харків, 2014), «Харківський національний університет внутрішніх справ в системі підготовки кадрів України» (Харків, 2014), «Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики» (Харків, 2014).

Публікації. Основні результати дослідження викладено в п'яти статтях, опублікованих у фахових виданнях України та науковому періодичному виданні іншої держави, а також п'яти тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг роботи становить 215 сторінок, з них основного тексту – 176 сторінок, список використаних джерел містить 334 найменування і займає 37 сторінок, додатки розміщено на 2 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її зв'язок з науковими програмами, планами та темами, розкрито мету і задачі, об'єкт і предмет, методи дослідження, окреслено наукову

новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо апробації результатів дослідження та публікацій.

Розділ 1 «Сутність та значення судової експертизи у кримінальному провадженні» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Поняття спеціальних знань у кримінальному процесі»* визначено знання з точки зору гносеології, що характеризуються нею як продукт суспільної, матеріальної та духовної діяльності людини. Підтримується позиція науковців, згідно з якою під час формулювання спеціальних знань слід враховувати не лише їх сутність, але й службову роль у системі кримінального судочинства, тісний зв'язок із теорією та практикою доказування, а саме з правилами збирання, перевірки та оцінки доказів. Стверджується, що під спеціальними знаннями у кримінальному провадженні необхідно розуміти знання у різних галузях, набуті внаслідок спеціальної підготовки або досвіду, що використовуються для отримання доказової інформації.

У підрозділі 1.2 *«Форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні»* сформульовано поняття форми як філософської категорії. Підтримується поділ форм використання спеціальних знань у кримінальному процесі на процесуальні та непроцесуальні. Перші регламентуються на законодавчому рівні, другі – відомчими нормативними актами та вироблені практикою. Зазначається, що до процесуальних форм використання спеціальних знань належать: залучення експерта; залучення спеціаліста; витребування висновків ревізій та актів перевірок; допит обізнаних осіб.

Підкреслюється, що під час досудового розслідування особи, висновки або думки яких корисні для чіткого розуміння показань (їх частини) і ґрунтуються на спеціальних знаннях, можуть допитуватися як свідки. Недоліком чинного законодавства вважається регламентація можливості проведення допиту експерта для роз'яснення його висновку лише під час судового провадження. Допит експерта з цією метою має проводитися також і під час досудового розслідування.

У підрозділі 1.3 *«Правова природа судової експертизи у кримінальному судочинстві»* досліджено історичний аспект становлення інституту судової експертизи у кримінальному провадженні.

Зазначається, що визначення судової експертизи в науковій літературі можна поділити на дві основні групи: як особливий вид дослідження та як слідча (розшукова), судова дія.

Змістом судової експертизи є комплексне проведення процесуальних (залучення експерта до кримінального провадження, отримання зразків для експертизи тощо) та організаційних (вивчення експертом об'єктів і матеріалів, аналіз і порівняння їх якостей, ознак тощо) дій.

Стверджується, що під судовою експертизою у кримінальному провадженні слід розуміти дослідження об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини провадження, що проводиться експертом на основі спеціальних знань за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, результати якого викладаються у висновку експерта, що є самостійним процесуальним джерелом доказів.

Підтримується позиція науковців, згідно з якою об'єктом судової експертизи є матеріальні предмети, явища і процеси, що підлягають експертному дослідженню. Предметом судової експертизи є фактичні дані, що досліджуються і встановлюються експертом на підставі спеціальних знань.

У підрозділі 1.4 *«Процесуальний статус судового експерта»* доводиться, що процесуальний статус суб'єктів кримінального провадження необхідно розглядати через їх функціональне призначення. Підтримується позиція науковців, згідно з якою судовий експерт виконує у кримінальному судочинстві допоміжну функцію – сприяння органам досудового розслідування, прокуратури і суду у встановленні обставин кримінального провадження.

До структурних елементів кримінального процесуального статусу судового експерта віднесено процесуальні права, їх гарантії, процесуальні обов'язки та ретроспективну відповідальність за їх невиконання.

Розділ 2 «Процесуальний порядок залучення експерта до кримінального провадження» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Звернення сторони кримінального провадження до експерта щодо проведення експертизи»* констатується, що фактичною підставою призначення експертизи є потреба у з'ясуванні обставин, що мають значення для кримінального провадження, з використанням спеціальних знань. Юридичною підставою проведення дослідження є норми закону, які передбачають можливість, умови та порядок призначення судових експертиз.

Звертається увага на те, що сторона захисту може залучити експерта до кримінального провадження шляхом: а) заявлення клопотання стороні обвинувачення; б) самостійного залучення експерта на договірних умовах; в) звернення з клопотанням про

залучення експерта до слідчого судді. На відміну від цього потерпілий може залучити експерта до кримінального провадження лише шляхом заявлення клопотання стороні обвинувачення. На підставі наведеного вважається, що перелік прав потерпілого під час залучення експерта до кримінального провадження потребує розширення. Так, його пропонується наділити такими ж можливостями щодо залучення експерта до кримінального провадження, які є у сторони захисту.

Стверджується, що суттєву допомогу у формулюванні питань експерту можуть надати обізнані особи. За результатами анкетування слідчих та суддів було встановлено, що 54 % з них завжди звертались до обізнаних осіб за консультацією перед формулюванням питань експерту, 32 % – інколи звертались за такою консультацією, 14 % – не звертались за допомогою до обізнаних осіб.

Підтримується позиція науковців, згідно з якою обсяг матеріалів кримінального провадження, котрий необхідно надати експерту для ознайомлення, доцільно узгоджувати з особою, яка призначає експертизу, з експертом перед проведенням дослідження.

Зроблено висновок про те, що процесуальними наслідками призначення судових експертиз можуть бути: а) складання висновку експерта; б) повідомлення експертом особі, яка призначила експертизу, чи суду, що доручив її виконання, про неможливість проведення експертизи; в) повідомлення керівником експертної установи органу чи особі, які залучили експерта, про неможливість організації проведення експертизи у зв'язку з порушеннями в оформленні отриманих матеріалів та повернення керівником експертної установи матеріалів по закінченні тридцяти календарних днів з дня направлення вищевказаного повідомлення, якщо орган чи особа, які призначили експертизу, не вживають належних заходів щодо усунення зазначених перешкод.

Констатується, що повідомлення експертом особі, яка призначила експертизу, чи суду, що доручив її виконання, про неможливість проведення експертизи складається у наступних випадках: а) у разі відсутності в експерта необхідних знань або при неможливості проведення дослідження без залучення інших експертів; б) у випадку відмови в задоволенні особою, яка призначила експертизу, чи судом, що доручив її проведення, клопотання експерта щодо уточнення змісту та обсягу доручення при виникненні сумніву щодо них або при неможливості проведення експертизи без залучення інших осіб. У даному разі йдеться про повідомлення щодо неможливості проведення експертизи за

поставленим питанням; в) у разі неотримання експертом протягом сорока п'яти календарних днів відповіді на клопотання про надання йому додаткових матеріалів.

У підрозділі 2.2 «Доручення слідчого судді чи суду експерту щодо проведення експертизи» пропонується регламентувати в КПК України право експерта заявляти клопотання під час судового розгляду в тих випадках, коли для проведення дослідження можуть знадобитися матеріали, які відсутні в кримінальному провадженні, а суд повинен їх вилучити.

Підтримується точка зору науковців, згідно з якою алгоритм призначення та проведення експертизи під час судового розгляду складається з етапів залежно від завдань, що виконуються: 1) виклик експерта та призначення експертизи з оформленням процесуального рішення; 2) безпосередня участь експерта у вивченні доказів; 3) постановка питань експерту; 4) виконання експертного дослідження та отримання оформлених висновків за його результатами; 5) оголошення висновку експерта в судовому засіданні та проведення допиту експерта.

У підрозділі 2.3 «Отримання зразків для експертизи» зазначається, що з метою розширення змагальних засад кримінального провадження потерпілого необхідно наділити правом подавати слідчому судді, суду клопотання про відібрання у особи біологічних зразків для експертизи в примусовому порядку.

Стверджується, що отримання зразків для експертизи повною мірою відповідає всім ознакам слідчої (розшукової) дії.

Вважається, що регламентація порядку отримання зразків для експертизи потребує вдосконалення. Так, у КПК України пропонується: а) врегулювати питання щодо визначення видів зразків для експертизи; б) більш точно сформулювати підстави отримання зразків для експертизи; в) вказати зміст операцій з моделювання, які може застосувати слідчий, суддя; г) передбачити гарантії повноти відображення необхідних ознак зразку для експертизи; ґ) закріпити гарантії законних інтересів фізичних і юридичних осіб, у яких отримуються зразки для експертизи.

Розділ 3 «Використання результатів судової експертизи у процесі доказування під час кримінального провадження» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Процесуальна характеристика висновку експерта як джерела доказів» констатується, що дотримання вимог, які ставляться до доказів, є важливою гарантією достовірності

встановлення обставин, що підлягають доказуванню, та обґрунтування прийнятих рішень.

Сформульовано твердження, згідно з яким визначення доказу, наведене в ст. 84 КПК України, розкриває співвідношення між процесуальною і логічною сторонами поняття доказів – співвідносними, але не тотожними. Докази у кримінальному судочинстві – це відомості, що містяться у встановленому законом джерелі.

Аргументовано висновок, згідно з яким, щоб стати доказом, доказова інформація, по-перше, повинна бути належною, тобто бути пов'язаною з обставинами, що підлягають доказуванню у конкретному кримінальному провадженні. По-друге, має бути зібрана шляхом провадження слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій в порядку, передбаченому КПК України. Носієм доказової інформації є процесуальні документи (акти), в яких зафіксовані відомості, що мають значення для розслідування, розгляду і вирішення кримінального провадження. По-третє, відомості, зафіксовані у встановлених законом джерелах, повинні за змістом бути достовірними, підлягати перевірці й оцінці.

Вважається, що докази є єдністю джерела та відомостей, проте процесуальна їх природа різна. Процесуальним джерелом доказів є процесуальна форма, за допомогою якої відомості, визнані доказами, залучаються до сфери процесуального доказування, а також фізичний носій цієї інформації (відомостей).

Стверджується, що вірогідний висновок експерта може використовуватися у процесі доказування як непрямий доказ, що має оцінюватися згідно із загальними правилами оцінки доказів, передбаченими законом, та за розсудом слідчого, прокурора, слідчого судді або суду може бути покладений в основу їх процесуальних рішень.

У підрозділі 3.2 «Правила оцінки висновку експерта» наголошується, що під час оцінки висновку експерта слід враховувати: правильність формулювання поставлених перед експертом питань; наявність скоригованих ним питань і необхідність у такому коригуванні; повноту надання експерту матеріалів та задоволення його клопотань; повноту використання експертом науково-технічних методів дослідження, визнаних експертною практикою; повноту експертного висновку; достатність виявлених експертом ознак об'єктів, правильність їх інтерпретації з точки зору належності до події, що розслідується.

Зазначається, що дані, встановлені експертом, і його висновки повинні бути зіставлені з усіма матеріалами кримінального провадження.

Результати анкетування слідчих та суддів свідчать про те, що найбільшу складність під час оцінки висновку експерта викликало питання стосовно визначення його наукової обґрунтованості (64 % респондентів).

У підрозділі 3.3 «Використання результатів судової експертизи під час прийняття процесуальних рішень» здійснюється поділ висновків експерта залежно від їх ролі у прийнятті процесуальних рішень: обов'язкові висновки для прийняття процесуального рішення; категоричні висновки, що враховуються при прийнятті процесуального рішення як основні; категоричні висновки, що враховуються при прийнятті процесуального рішення як додаткові; вірогідні висновки, що використовуються в процесі доказування як непрямі докази.

Стверджується, що між інститутом процесуальних рішень та судовою експертизою у кримінальному провадженні існує нерозривний взаємозв'язок. Особливо важливою є роль результатів судової експертизи у прийнятті процесуальних рішень про кваліфікацію кримінальних правопорушень, повідомлення про підозру, проведення слідчих (розшукових) дій, застосування примусових заходів медичного характеру тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає в удосконаленні процесуального порядку залучення експерта до кримінального провадження. В результаті проведеного дослідження сформульовано ряд висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети. Основні з них такі.

1. Аргументовано, що під спеціальними знаннями у кримінальному провадженні необхідно розуміти знання у різних галузях, набуті внаслідок спеціальної підготовки або досвіду, що використовуються для отримання доказової інформації.

До спеціальних знань у кримінальному процесі необхідно відносити лише знання неправового характеру. Усі без винятку знання в галузі права слід розглядати як професійні знання для суб'єктів кримінального процесу, що здійснюють провадження. У разі необхідності вирішення питань у галузі права, яке не вивчалось

слідчим, прокурором, суддею в ході їхньої професійної підготовки, корисною буде консультація обізнаної особи.

2. Доведено, що процесуальними формами використання спеціальних знань у кримінальному процесі є:

- 1) залучення експерта (ст.ст. 69, 242–244, 332 КПК України);
- 2) залучення спеціаліста (ст. 71 КПК України);
- 3) витребування висновків ревізій та актів перевірок (ч. 2, 3 ст. 93 КПК України);
- 4) допит обізнаних осіб (обізнаних свідків та експертів) (ч. 6, 7 ст. 95, ст. 356 КПК України).

Інші форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні є непроцесуальними.

3. Судові експертизи пропонується класифікувати за наступними підставами:

- 1) залежно від обсягу дослідження: основні та додаткові;
- 2) за послідовністю проведення: первинні і повторні;
- 3) за кількістю експертів, які призначені для проведення дослідження: одноособові та багатоособові;
- 4) за характером спеціальних знань, що використовуються: однорідні (комісійні) та комплексні;
- 5) залежно від ступеня індивідуалізації об'єктів, що досліджуються: ідентифікаційні та класифікаційні;
- 6) за місцем проведення: експертизи, що виконуються в експертній установі, і дослідження, що проводяться особами, які не працюють у таких установах.

4. Встановлено, що кримінальний процесуальний статус судового експерта складається із процесуальних прав, їх гарантій, процесуальних обов'язків і ретроспективної відповідальності за їх невиконання.

5. Визначено, що питання стосовно необхідності проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві повинно вирішуватися слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом на власний розсуд у кожному конкретному випадку окремо залежно від обставин кримінального провадження, за винятком тих, що чітко регламентовані КПК України.

6. Констатовано, що отримання зразків для експертизи повною мірою відповідає всім ознакам слідчої (розшукової) дії:

- 1) спрямоване на отримання та перевірку доказової інформації;
- 2) проводиться тільки за наявності фактичних і юридичних підстав;
- 3) виконується суб'єктами, уповноваженими на це законом, за участю осіб, які мають відповідний процесуальний статус;

4) проводиться лише в межах розслідування кримінальних правопорушень або судового розгляду; 5) має свою внутрішню структуру, обумовлену процесуальним порядком; 6) регламентоване кримінальним процесуальним законом.

7. Обґрунтовано, що особливе значення результати судових експертиз мають під час прийняття процесуальних рішень про кваліфікацію кримінальних правопорушень, повідомлення про підозру, проведення слідчих (розшукових) дій, застосування примусових заходів медичного характеру тощо.

8. До чинного КПК України пропонується внесення наступних змін та доповнень:

8.1. Статтю 3 КПК України доповнити пунктом 18¹ наступного змісту: «18¹) спеціальні знання в кримінальному процесі – сукупність знань у науці, техніці, ремеслі, що набуті у результаті спеціальної підготовки або професійного досвіду і використовуються для отримання доказової інформації...»;

8.2. Статтю 69 КПК України доповнити частинами восьмою та дев'ятою у такій редакції:

«У разі неотримання протягом сорока п'яти календарних днів відповіді на клопотання про надання додаткових матеріалів експерт невідкладно повинен повідомити особу, яка його залучила, чи суд, що доручив проведення експертизи, про неможливість проведення експертизи.

Якщо отримані матеріали оформлені з порушеннями, які виключають можливість організації проведення експертизи, керівник експертної установи терміново у письмовій формі повідомляє про це особу, яка залучила експерта, чи суд, що доручив проведення експертизи.

Якщо особа, яка залучила експерта, чи суд, що доручив проведення експертизи, не вживає належних заходів для усунення вищевказаних перешкод, керівник експертної установи по закінченні тридцяти календарних днів з дня направлення повідомлення повертає матеріали»;

8.3. У частині першій статті 84 КПК України слова «фактичні дані» замінити словами «будь-які відомості»;

8.4. Частину першу статті 94 КПК України доповнити реченням у наступній редакції:

«Оцінка – це розумова діяльність суду (судді), прокурора, слідчого, інших суб'єктів кримінального провадження, що відбувається за логічними правилами і в умовах, встановлених кримінальними процесуальними нормами, здійснюється відповідно

до закону для формування внутрішнього переконання, спрямована на визначення належності, допустимості, достовірності доказів, а всіх зібраних доказів у сукупності – достатності та взаємозв'язку, з метою встановлення істини у кримінальному провадженні»;

8.5. КПК України пропонується доповнити статтею 94¹ наступного змісту:

«Стаття 94¹. Використання доказів

Використання доказів здійснюється з метою перевірки інших доказів, отримання нових доказів, обґрунтування, прийняття рішень в кримінальному провадженні та в інших цілях, що не суперечать призначенню кримінального судочинства»;

8.6. У статті 243 КПК України:

– частину другу після слів «сторона захисту» доповнити словами «та потерпілий»;

– частину третю після слів «сторони захисту» доповнити словами «чи потерпілого»;

8.7. У статті 244 КПК України:

– частину першу після слів «сторони захисту» доповнити словами «чи потерпілого»;

– абзац восьмий частини другої після слів «стороною захисту» доповнити словами «чи потерпілим»;

8.8. КПК України пропонується доповнити статтею 244¹ наступного змісту:

«Стаття 244¹. Права учасників кримінального провадження, пов'язані із проведенням судової експертизи

1. Під час залучення експерта до кримінального провадження підозрюваний, обвинувачений, їх захисник, законний представник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники мають право:

- 1) заявити відвід експерту;
- 2) просити про призначення експерта з числа вказаних ними осіб;
- 3) просити про поставлення перед експертизою додаткових питань;
- 4) давати пояснення експертові;
- 5) пред'являти додаткові документи;
- 6) ознайомлюватися з матеріалами експертизи і висновком експерта після закінчення її проведення;
- 7) заявляти клопотання про призначення нової або додаткової експертизи.

2. Про роз'яснення зазначеним особам вищевказаних прав та ознайомлення їх з матеріалами експертизи складається протокол»;

8.9. У частині третій статті 245 КПК України друге речення викласти у такій редакції:

«У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження чи потерпілого, що розглядається в порядку, передбаченому статтями 160–166 цього Кодексу, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту чи потерпілим) здійснити відбирання біологічних зразків примусово»;

8.10. У статті 332 КПК України:

– частину третю доповнити третім та четвертим реченнями наступного змісту:

«Питання, поставлені експерту, підлягають оголошенню, і щодо них мають бути заслухані думки учасників кримінального провадження. Головуючий повинен з'ясувати у експерта, який час може знадобитися для формулювання відповідей на поставлені питання»;

– доповнити частиною п'ятою наступного змісту:

«5. Висновок експерта оголошується під час судового розгляду і приєднується до матеріалів кримінального провадження»;

8.11. Статтю 350 КПК України доповнити частиною другою у наступній редакції:

«2. Клопотання експерта про витребування матеріалів і документів та з інших питань, що стосуються проведення експертизи, розглядається на загальних підставах з винесенням ухвали».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Чекотило В. І. Процесуальний порядок залучення експерта до кримінального провадження / В. І. Чекотило // Наука і правоохорона. – 2013. – № 4. Ч. 2. – С. 266–270.

2. Чекотило В. І. Особливості оцінки висновку експерта у кримінальному судочинстві України / В. І. Чекотило // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 5. Ч. 2. Т. 2. – С. 93–97.

3. Чекотило В. І. Понятие и сущность специальных знаний в уголовном процессе Украины / В. И. Чекотило // Право и закон. – 2014. – № 1 (3). – С. 136–141.

4. Чекотило В. І. Сутність судової експертизи у кримінальному провадженні / В. І. Чекотило // Науковий вісник Академії

муніципального управління. Серія «Право». – 2014. – Вип. 2. – С. 351–356.

5. Чекотило В. І. Окремі аспекти обов'язкового призначення судової експертизи у кримінальному провадженні / В. І. Чекотило // Європейські перспективи. – 2015. – № 3. – С. 96–100.

6. Чекотило В. І. Окремі питання допиту експерта під час досудового розслідування / В. І. Чекотило // Наше право. – 2015. – № 4. – С. 131–135.

7. Чекотило В. І. Поняття, види та особливості спеціальних знань у кримінальному провадженні / В. І. Чекотило // Актуальні проблеми правового забезпечення економічної безпеки : зб. матеріалів наук.-практ. конф., м. Київ, 2 жовт. 2013 р. / МВС України, Нац. акад. внутр. справ. – К. : НАВС, 2013. – С. 244–246.

8. Чекотило В. І. Процесуальні форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні / В. І. Чекотило // Актуальні проблеми адміністративного та кримінального права і процесу : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (Донецьк, 15 берез. 2014). – Донецьк : Цифрова типогр., 2014. – С. 346–347.

9. Чекотило В. І. Права учасників кримінального провадження під час проведення судової експертизи / В. І. Чекотило // Від громадянського суспільства – до правової держави : тези X міжнар. наук. Internet-конференції студ. та молодих вчених (м. Харків, 25 квіт. 2014 р., ХНУ імені В. Н. Каразіна) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua> «юридичний факультет». – С. 370–371.

10. Чекотило В. І. Особливості методики залучення експерта до кримінального провадження / В. І. Чекотило // Харківський національний університет внутрішніх справ в системі підготовки кадрів України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 26 верес. 2014 р. / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2014. – С. 347–349.

11. Чекотило В. І. Отримання зразків для експертизи під час кримінального провадження / В. І. Чекотило // Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 5 груд. 2014 р. – Х. : ХНУВС, 2014. – С. 230–232.

АНОТАЦІЯ

Чекотило В. І. Залучення експерта до кримінального провадження. – *Рукопис.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2015.

У роботі розкрито сутність поняття «спеціальні знання у кримінальному процесі», розглянуто їх особливості. Визначено форми використання таких знань. З'ясовано правову природу судової експертизи у кримінальному провадженні. Охарактеризовано процесуальний статус судового експерта. Проаналізовано процесуальний порядок звернення сторони кримінального провадження до експерта, а також доручення слідчого судді чи суду експерту щодо проведення експертизи. Здійснено процесуальну характеристику висновку експерта та сформульовано правила його оцінки. Визначено роль експертного висновку під час прийняття процесуальних рішень. Сформульовано низку висновків і пропозицій, спрямованих на удосконалення КПК України в контексті предмета дослідження.

Ключові слова: спеціальні знання, судова експертиза, судовий експерт, висновок експерта.

АННОТАЦИЯ

Чекотило В. И. Привлечение эксперта к уголовному производству. – *Рукопись*.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2015.

Диссертация посвящена комплексному исследованию правовых, теоретических и прикладных проблем, связанных с привлечением эксперта к уголовному производству.

В работе исследован вопрос о сущности и значении судебной экспертизы в уголовном процессе. Сформулирован вывод, согласно которому под специальными знаниями в уголовном производстве следует понимать знания в различных отраслях, приобретенные в результате специальной подготовки или опыта, которые используются для получения доказательственной информации. Констатируется, что под судебной экспертизой в уголовном процессе понимается исследование объектов, явлений и процессов, содержащих информацию об обстоятельствах производства, которое

проводится экспертом на основе специальных знаний по обращению стороны уголовного процесса либо по поручению следственного судьи или суда, результаты которого излагаются в заключении эксперта, являющемся самостоятельным процессуальным источником доказательств.

Проанализирован процессуальный порядок привлечения эксперта к уголовному производству. При этом с целью расширения состязательных основ уголовного процесса обосновывается необходимость предоставления потерпевшему таких же возможностей по привлечению эксперта к уголовному производству, которые существуют у стороны защиты. Кроме этого, предлагается регламентировать в УПК Украины право потерпевшего подавать следственному судье, суду ходатайство об отобрании у лица биологических образцов для экспертизы в принудительном порядке.

Изучен вопрос об использовании результатов судебной экспертизы в процессе доказывания в уголовном производстве. Утверждается, что вероятное заключение эксперта может использоваться в процессе доказывания в качестве косвенного доказательства, которое должно оцениваться согласно общим правилам оценки доказательств. Указывается, что результатам судебной экспертизы отведена важная роль в ходе принятия процессуальных решений о квалификации уголовных правонарушений, сообщении о подозрении, проведении следственных (розыскных) действий, применении принудительных мер медицинского характера и т.д.

Сформулированы предложения, направленные на усовершенствование УПК Украины в контексте предмета исследования.

Ключевые слова: специальные знания, судебная экспертиза, судебный эксперт, заключение эксперта.

SUMMARY

Chekotylo V. I. Involvement of an Expert into Criminal Proceedings. – *Manuscript.*

Thesis for a candidate's degree by specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics, forensics, operative and search activity. – Kharkiv National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2015.

The essence of the concept of «special knowledge in criminal proceedings» is revealed; its features are determined in the paper. Forms of using this knowledge are determined. The legal nature of a judicial

expertise in criminal proceedings is found out. Procedural status of a forensic expert is characterized. The procedure of applying to an expert by the party of criminal proceedings as well as the authorization of an investigating judge or a court to an expert concerning the expertise is analyzed. Procedural characteristics of an expert's opinion are realized; and the rules for its evaluation are formulated. The role of an expert's opinion while making procedural decisions is determined. A number of conclusions and propositions aimed at improving the Criminal Procedural Code of Ukraine in the context of the subject of research is formulated.

Key words: special knowledge, forensic expertise, forensic expert, expert's opinion.